LA FUNDACIÓ DE LA CIUTAT ROMANA D'ILURO. CONSIDERACIONS SOBRE UNES HIPÒTESIS

INTRODUCCIÓ. LA FUNDACIÓ DE LES PRIMERES CIUTATS ROMANES A CATALUNYA.

D'un temps ençà, mitjançant una sèrie d'acurats estudis arqueològics, s'ha pogut plantejar la problemàtica de l'origen de les primeres ciutats romanes a Catalunya, durant el període romano-republicà. Dos casos diferents de la resta foren la ciutat grega d'*Emporion* (Empúries), aliada de Roma, i *Tarraco* (Tarragona), que en un principi fou la primera base militar de la penetració de Roma a *Hispania*. Però deixant de banda aquestes dues, així com els nuclis indígenes que es romanitzen (com pot ésser el cas d'*Ilerda*, actualment Lleida, potser de *Blandae*, l'actual Blanes i fins i tot del poblat ibèric de Burriac), la resta de ciutats romanes catalanes presenten un perfil tipològic i cronològic força homogeni.

Actualment sabem que ciutats com *Emporiae* (Empúries, la ciutat romana alçada al costat de l'antic nucli grec), *Gerunda* (Girona), *Baetulo* (Badalona), *Iesso* (Guissona), *Aeso* (Isona), i probablement altres (com *Auso*, actual Vic, i *Dertosa*, que correspon a Tortosa), nasqueren en aquest període. Tot i que no es coneixen les dates concretes, es considera que foren fundades vers finals del segle II o inicis de l'I a de J.C.

Sobre la data i el motiu de la fundació d'aquestes ciutats hi ha diversitat d'opinions, fins i tot oposades en algunes ocasions. Per començar no sabem si totes elles foren creades més o menys al mateix temps, i per tant ignorem si formaven o no part d'un programa de fundacions urbanes a l'Est de la *Hispania Citerior*. Mar i Ruíz de Arbulo (1991, p. 252), en estudiar el cas d'Empúries, posen en relació la creació d'aquesta ciutat amb el període en què es varen edificar *ex novo* les ciutats de *Valentia* (València, fundada el 138 a. de J.C.), *Palma* i *Pollentia*, a les Balears (ambdues fundades vers el 122 a. de J.C.) i *Narbo Martius* (actual Narbona, fundada el 118 a. de J.C.). És a dir, que aquests autors consideren que la ciutat romana d'*Emporiae*, establerta al costat de la grega *Emporion*, es va crear vers el darrer quart del segle II a. de J.C. Aquesta cronologia l'estenen hipotèticament a les altres ciutats fundades en època romano-republicana al territori català.

Guitart (1976, p. 21), en el seu estudi sobre *Baetulo* (Badalona) suggereix que aquesta ciutat fou construïda vers l'any 100 a. de J.C., i a tall d'hipòtesi

posa en relació aquesta fundació amb el pas dels cimbris per aquestes contrades cap als anys 113-110 a. de J.C. amb la qual cosa la ciutat tindria un caire militar (d'ocupació i defensa del territori) i al mateix temps una funció colonial, suposant que podia haver estat creada per establir-hi els veterans del general Màrius (Guitart 1976, pp. 240-241) (1).

D'altra banda, Nolla (1980, pp. 117-118; 1987, p. 27; 1988, p. 91) suposa que la ciutat de *Gerunda* (Girona) fou fundada durant les guerres sertorianes per Pompeu, per tal de vigilar els indígenes arrevoltats en favor de Sertori.

Recentment O. Olesti ha fet extensiva al Maresme la hipòtesi pompeiana de Nolla que s'acaba d'esmentar. Olesti (1995, pp. 61-62) fa referència a un text de Plutarc (*Lucullus* XXXIV, 4), en què s'indica que «els soldats de Pompeu, que ja són ciutadans, estan còmodament agrupats amb dones i fills posseint terres fèrtils i ciutats pròsperes... per haver lluitat amb infeliços exiliats a Hispània i amb esclaus fugitius a Itàlia». Donat que diversos autors antics indiquen que es va denegar a Pompeu la concessió de terres per als seus veterans (degut a què el Senat era contrari a aquestes concessions), i que no se'ls varen atorgar fins a l'any 59 a. de J.C., Olesti (1995, p. 63) proposa salvar l'aparent contradicció de les fonts suposant que els veterans que Pompeu assentà eren els *auxilia* indígenes, que per la llei Gèl.lia Cornelia serien després promoguts a la ciutadania romana, per la qual cosa podia dir Plutarc que «ja són ciutadans». D'acord amb aquests textos, Olesti (1995, pp. 336-339) suggereix que *Iluro* fou fundada per Pompeu.

En resum, doncs, podem dir que hi ha tres moments diferents que s'han proposat per a la fundació de les primeres ciutats romanes al territori que havia d'esdevenir Catalunya, i fins i tot darrerament s'ha suggerit un quart moment per a la fundació d'*Iluro* (Mataró), tema en el qual ens entretindrem més endavant.

Tot i les diferents consideracions de caire històric que es puguin fer a partir de les fonts escrites, l'argument principal per a tractar d'aclarir el període fundacional d'aquestes ciutats és l'estudi dels materials arqueològics, fonamentalment les ceràmiques. Així, sabem que *Baetulo* no pot ésser anterior a l'any 100 a. de J.C.; el mateix tipus de materials ceràmics documentats a *Baetulo* han estat trobats en estrats relacionats amb la primera muralla de *Gerunda*. Pel que fa a *Emporiae*, els materials arqueològics d'època fundacional són força similars als de *Baetulo* i *Gerunda*, per la qual cosa podem suposar que la ciutat es va fundar també pels volts de l'any 100 a. de J.C., tot i que la troballa de fragments d'àmfora greco-itàlica fa pensar en una datació situada en els darrers decennis del segle II a. de J.C., podent relacionar-se, com suposen Mar i Ruíz de Arbulo, amb el moment de fundacions de ciutats de finals del segle II a. de J.C. a què abans s'ha fet referència.

Resumint, creiem probable que les primeres ciutats romanes catalanes (amb la possible excepció d'Empúries) es fundessin en la primera meitat del segle I a. de J.C., tot i que no sabem encara si com a resultat d'un mateix programa

o bé si responen a diverses actuacions independents entre si. Ara, però, ens ocuparem del cas concret d'*Iluro*, la polèmica sobre la fundació de la qual s'ha revifat amb una nova proposta que s'ha plantejat recentment.

EL CAS D'*ILURO*. HIPÒTESIS SOBRE LA SEVA FUNDACIÓ.

El cas iluronès és particularment dissortat, donat que no tan sols no es coneix tan bé la ciutat com sense anar més lluny succeeix a la veïna Badalona (en què s'han documentat abundantment la muralla, les termes, cases privades i fins i tot sembla que el temple), sinó que ni tan sols es sap exactament quan (i ja no diguem per què) es va fundar la ciutat. Només l'augment dels coneixements arqueològics existents sobre la ciutat permet cada vegada més esbrinar la veritat sobre aquesta qüestió. De tota manera, per a començar creiem útil resumir quines han estat les diferents propostes per a la datació inicial d'*Iluro*.

Ribas (1964, p. 112) i Bonamusa (1980, p. 320) suposen que *Iluro* es va fundar en el segle II a. de J.C.; Clariana (1984, pp. 96-99; 1988, pp. 21-24; 1991, pp. 22-25; 1994 A, pp. 7-13; 1994 B, pp. 49 i 52-53) defensa una cronologia inicial situada entre els anys 120 i 100 a. de J.C., en base a la presència de ceràmiques campanianes del segle II a. de J.C. i particularment d'unes ceràmiques de vernís negre amb decoració de *losange* que semblen pertànyer a aquesta cronologia, i tot posant en relació la fundació d'*Iluro* amb la creació de la via romana que els mil.liaris del procònsol Mani Sergi ens documenten al Vallès Oriental i Osona, i que s'ha suposat que podia procedir d'*Iluro*. D'altra banda, Gusi (1976, p. 36) i posteriorment altres arqueòlegs que han treballat a Mataró (Arxé *et alii* 1986, p. 82) varen defensar un origen de la ciutat en època d'August, basant-se en els estrats d'aquell moment que hi trobaren i en l'absència (aleshores) d'altres de més antics, considerant tots els materials anteriors com a residuals.

Recentment Olesti (1994, p. 316; 1995, pp. 336-339) ha suggerit (seguint en certa manera la hipòtesi formulada per Nolla sobre Girona) que *Iluro* fou una fundació de Pompeu Magne; d'altra banda, l'equip d'arqueòlegs que actualment excava el nucli urbà de Mataró ha proposat que la ciutat degué fundar-se vers l'any 50 a. de J.C. Aquestes dues hipòtesis ens ocuparan la resta d'aquest treball.

Sense entrar en la possibilitat (suggerida per Ribas i defensada també per Sanmartí) que en el lloc on més tard s'alçaria *Iluro* hi hagués hagut un poblat indígena anterior (que en tot cas seria de poca entitat, degut als escadussers indicis que ha deixat de la seva problemàtica existència), actualment ja no hi ha cap dubte que la ciutat romana fou fundada en època romano-republicana. La hipòtesi de la fundació augustiana actualment es pot rebutjar, no solament degut a la presència de materials residuals anteriors en certa abundància (que per si sols ja haurien degut moure els defensors d'una cronologia tan baixa a ésser més prudents en les seves hipòtesis), sinó que en els darrers anys s'han pogut documentar diferents estrats arqueològics d'època republicana.

La datació d'entre els anys 120 i 100 a. de J.C. que proposa Clariana ens sembla possible, però (almenys per ara) de difícil comprovació. La relació (per altra banda suggestiva) que proposa aquest autor entre la fundació d'*Iluro* i la creació de la via documentada pels mil·liaris del procònsol Mani Sergi no deixa d'ésser una hipòtesi. Aquesta via, que es data vers els anys 120/110 a. de J.C., la tenim atestada tan sols a la zona del Vallès, i si bé s'ha proposat que comunicava *Auso* (Vic) amb *Iluro* (Mataró) no en podem estar segurs. La traça d'aquesta via es perd al Vallès, i tot i que hi havia una camí romà força important que pel coll de Parpers es dirigia vers *Iluro*, no podem estar segurs que sigui la continuació de la via de Mani Sergi. Fins i tot en cas que ho fos, no podem oblidar que aquesta via podia no dirigir-se vers el nucli de la ciutat romana d'*Iluro*, sinó que és ben possible que menés al poblat ibèric de Burriac (Olesti 1995, p. 254), que en aquells anys dóna senyals de tenir una gran vitalitat. D'altra banda, les ceràmiques de vernís negre amb decoració de *losange* que es daten en l'esmentat període i que estudia Clariana tampoc no poden ésser un argument segur per a defensar aquesta cronologia, donat que desconeixem quant temps podien haver perdurat; de tota manera, la presència de formes de ceràmica campaniana de vernís negre datables vers la segona meitat del segle II a. de J.C. a les quals fa referència Clariana sí que semblen un argument de més pes, tot i que es tracta de materials residuals.

La possible existència d'un hàbitat ibèric preexistent al mateix emplaçament de la romana *Iluro* ha estat utilitzada darrerament en una de les més recents hipòtesis que tracten d'explicar els orígens de la ciutat. Efectivament, l'equip d'arqueòlegs que en els darrers anys han dut a terme excavacions al casc urbà de Mataró, suposen que la ciutat romana fou fundada vers mitjans del segle I a. de J.C., si bé sobre l'emplaçament d'un anterior poblat indígena. Les dades arqueològiques que els permeten arribar a aquestes conclusions (que ells qualifiquen de «contundents») no han estat encara publicades amb extensió, però sí que s'han donat a conèixer alguns avenços i referències que ens permeten de fer-nos una idea de la situació, i que analitzarem tot seguit.

Les excavacions dutes a terme en anys recents a la zona del carrer d'en Pujol, a Mataró, han donat com a resultat, entre d'altres restes, la troballa d'una claveguera i el paviment del que s'ha identificat com el *cardo maximus* de la ciutat, una possible torre o porta monumental i una sèrie d'estructures domèstiques adjacents que s'han datat vers mitjans del segle I a. de J.C. Amb aquestes dades (que, com hem dit, romanen encara pràcticament inèdites) s'ha proposat que la ciutat romana fou fundada a mitjans o ja en la segona meitat del segle I a. de J.C. (Cerdà *et alii* 1994, p. 99; Pujol-Garcia 1994, pp. 109-111). Aquesta teoria ha estat fortament contestada recentment per Clariana (1994 B, p. 50). De tota manera, cal recordar que hi ha una ocupació humana en aquest indret anteriorment a les esmentades construccions de mitjans del segle I a. de J.C. A l'anàlisi de l'evidència existent sobre aquesta ocupació anterior, dedicarem el següent apartat d'aquest treball.

ESTRUCTURES I ESTRATS D'ÈPOCA ROMANO-REPUBLICANA A *ILURO*. HÀBITAT INDÍGENA O CIUTAT ROMANA?

Les excavacions efectuades a Mataró durant els darrers anys han permès documentar diversos estrats i estructures arquitectòniques d'època romano-republicana. La interpretació que han donat els seus excavadors (Pujol-Garcia 1994, pp. 103-105 i 108-111) és que es tracta d'un nucli indígena precedent de la ciutat romana, la qual segons ells es fundaria (recordem-ho), a mitjans del segle I a. de J.C. L'existència d'un nucli indígena anterior ja havia estat proposada abans, com s'ha dit més amunt, per alguns autors. La datació més antiga que es té d'aquest nucli en base a dades estratigràfiques remunta als anys 80-70 a. de J.C. aproximadament (Pujol-Garcia 1994, p. 103), tot i que cal advertir que la data inicial ens és desconeguda, donat que la cronologia que s'acaba d'esmentar correspon a l'estrat d'amortització d'unes fosses, i que al mateix lloc (baixada de Sant Simó, núm. 13) es documentaren estructures que, si bé no es poden datar per manca de dades, són més antigues que les fosses (Pujol-Garcia 1994, p. 104). Per tant, sabem que almenys en els primers decennis del segle I a. de J.C. ja hi havia un hàbitat al casc antic de l'actual Mataró, però no sabem per ara quan es va fundar.

Creiem que cal fer una sèrie de precisions sobre l'entitat i l'extensió d'aquest nucli habitat d'època romano-republicana, donat que s'hi han efectuat una sèrie d'hipòtesis que es presenten, per als qui les han formulat, com a fets demostrats, tot i que ens semblen força discutibles. Efectivament Pujol i Garcia (1994, pp. 103-105), coherentment amb la seva hipòtesi que propugna que la fundació de la ciutat romana d'*Iluro* es va produir a mitjan segle I a. de J.C., defenen que el nucli anterior correspon a un hàbitat indígena sense entitat urbana. Aquesta afirmació ens sembla altament discutible, i tot seguit explicarem per què.

El fet que a les excavacions de la baixada de Sant Simó 13 s'hagi localitzat un mur que presenta una tècnica (parament de carreus irregulars units en sec i trabats amb pedres més petites) que ha estat qualificada d'«ibèrica» (Pujol-Garcia 1994, p. 104), no constitueix una prova sobre la filiació ètnica i cultural dels seus constructors. Aquesta tècnica, molt simple i funcional, estava generalitzada àmpliament en les civilitzacions antigues, i es troba fins i tot en contextos romano-republicans d'una fundació clarament colonial i itàlica com és *Valentia* (València), que es va crear l'any 138 a. de J.C., on s'han trobat parets de pedres unides amb argila que es poden datar en època fundacional o a inicis del segle I a. de J.C. (Marín, Matamoros, Ribera 1991, p. 65).

D'altra banda, és poquíssim el que sabem sobre l'urbanisme del període romano-republicà a les ciutats hispanes, i no ens podem pronunciar sobre la procedència ètnica dels habitants d'un assentament tan sols per l'ús d'una tècnica indígena. A més, cal tenir en compte que la població ibèrica podria haver format una part important del cens de les primeres ciutats romanes; aquest podria ésser el cas d'Empúries, i sabem que a *Corduba* (Còrdova) es varen establir tant indígenes

com itàlics, tal i com ens diu Estrabó. Tanmateix, les fonts ens fan referència (sobretot en relació a la Celtibèria) a establiments d'indígenes (com *Graccurris* i *Colenda*) fundats per ordre dels governadors romans durant el segle II a. de J.C. Tot i el caire indígena d'aquestes poblacions, ens preguntem fins a quin punt no poden ésser considerades ja com a fundacions romanes, donades les característiques de la seva creació. És a dir, que podien molt bé haver estat establiments creats per als indígenes i a la vegada haver constituït els primers nuclis de l'organització territorial romana.

El mateix que s'ha exposat pel que fa a les tècniques constructives és vàlid, al nostre entendre, per a les restes petites de la cultura material. Així, el fet que en un estrat arqueològic es trobin materials ceràmics «de clara filiació ibèrica» (Pujol-Garcia 1994, p. 104) creiem que atesta tan sols que aquells eren els materials que s'usaven en aquella època, però no demostra que els seus usuaris fossin necessàriament indígenes; i en tal cas, com hem dit, aquests podien molt bé viure dins una ciutat fundada pel poder romà. A més, aquests arguments són molt poc vàlids si tenim en compte que mentre que la major part del material ceràmic era, efectivament, ibèric, la vaixella fina era constituïda per material d'importació (ceràmiques campanianes), i això tant en contextos indígenes com en els que problemàticament es poguessin qualificar d'itàlics. Tinguem en compte que la ceràmica comuna itàlica és a Hispània un producte molt rar, i que predominava la producció indígena. Per tant, creiem que la cultura material per si sola no és, en contextos d'època republicana, un indici suficient per a establir la procedència dels seus usuaris.

A més, a la baixada de Sant Simó núm. 13, lloc on s'han descobert el mur d'època indeterminada i les fosses amortitzades vers els anys 80-70 a. de J.C. a què abans s'ha fet referència, es va documentar una segona fase constructiva (datada, segons els seus excavadors, en el segon quart avançat del segle I a. de J.C.), a la qual corresponen ««una claveguera domèstica amb el sòl d'*opus signinum* i un parell de murs amb una tècnica constructiva diferent a la de la fase anterior» (Pujol-Garcia 1994, p. 104). Totes aquestes construccions, que ara sí presenten una tècnica evidentment itàlica (val a dir que no s'especifica en què és «diferent» la tècnica d'aquests murs, quan en els anteriors s'havia insistit tant en el seu indigenisme), es daten (segons els seus excavadors) per tant, abans de mitjans del segle I a. de J.C., data que alguns arqueòlegs propugnen per a la fundació de la ciutat. No veiem per quin motiu no poden ésser considerades aquestes estructures com a pertanyents a la ciutat romano-republicana, sense més complicacions.

Hi ha altres indicis que apunten vers el caire urbà (i de clara influència itàlica) del que s'ha suposat darrerament que era un nucli indígena menor. Al carrer d'en Pujol núm. 43-45 s'ha excavat una *taberna* construïda vers el primer decenni de l'imperi d'August, per a l'edificació de la qual s'amortitzaren una sèrie de *dolia* que no s'han pogut datar però que són evidentment anteriors. És ben cert que en el proper poblat ibèric de Burriac es va localitzar un magatzem

de *dolia* datat en la primera meitat del segle I a. de J.C. (Barberà-Pascual 1979-80, pp. 227 i 232 a 235), però no ho és menys que la tècnica d'emmagatzemament en *dolia* és típicament itàlica, tot i que en el segle I a. de J.C. fou parcialment adoptada pels indígenes, com s'ha vist. No sabem en quant temps podrien ésser els esmentats *dolia* anteriors a l'època d'August, per la qual cosa qualsevol datació hipotètica que se'ls confereixi no pot ésser confirmada ni desmentida. És a dir, que no sabem si aquest magatzem de *dolia* fou construït abans o després de la problemàtica data de mitjans del segle I a. de J.C., tot i que Pujol i Garcia (1994, p. 105) semblen atribuir-lo implícitament al primer d'ambdós moments.

Un altre element de gran importància per a l'estudi dels orígens d'*Iluro* és la *domus* localitzada en les excavacions dutes a terme a la plaça Gran. Sota les restes d'aquesta *domus* es varen localitzar altres estructures arquitectòniques precedents (Clariana, Clemente, Járrega, Juhé 1991, p. 52) que es coneixen molt malament, tant des del punt de vista estratigràfic com des del planimètric. En aquest lloc, dins d'una gerreta de ceràmica ficada en un clot, sota els paviments de la *domus*, es va trobar una moneda de la seca d'*Ilduro* datable a partir del 104 a. de J.C. (Garcia *et alii* 1993, p. 151; Clariana 1994 A, p. 48). No sabem si aquesta gerra és anterior a la construcció de la *domus*, com s'ha dit (Pujol-Garcia 1994, p. 104 i p. 111, nota 12), la qual cosa sembla probable si és exacta l'afirmació segons la qual fou esclafada en fer els paviments de la *domus*, o bé correspon a la seva construcció. En qualsevol cas, es tracta molt probablement d'un ritus de fundació que té un paral·lel molt clar a Badalona, on sota la domus trobada al carrer Lladó aparegué una gerreta contenint un tresoret de monedes de *Baetulo* anteriors a l'any 67 a. de J.C. (2). Creiem que ambdós casos corresponen a sengles ritus fundacionals relacionats amb l'origen d'ambdues ciutats (3).

Un altre argument contrari a la identificació de les restes tardo-republicanes anteriors a mitjans del segle I a. de J.C. amb un assentament ibèric menor és la seva distribució topogràfica. Efectivament, si situem sobre el plànol de Mataró els llocs on, segons Pujol i Garcia (1994, pp. 103 a 105) s'han trobat restes del que ells suposen que era un poblat indígena (baixada de Sant Simó, 13, El Carreró, 43-45, plaça Gran, carrer Nou, 54, carrer d'en Palau, 32-34, carrer de Dom Magí de Villalonga, 16 i carrer d'en Pujol, 43-45) ens adonarem que es troben distribuïts al llarg de tota la superfície del que s'ha documentat com a ciutat romana. Arribats a aquest punt, ens sembla el més lògic interpretar totes aquestes troballes com a pertanyents a la *Iluro* d'època romano-republicana; creiem que la seva atribució a un hipotètic poblat ibèric anterior (que si va existir, ens sembla molt dubtós que abastés tota l'àrea de la posterior ciutat romana) neix tan sols del prejudici segons el qual *Iluro* fou fundada a mitjans del segle I a. de J.C., i per tant automàticament tot allò que sigui anterior no hi pot pertànyer.

Ens sembla força interessant la troballa efectuada al carrer Nou, núm. 54, on es va documentar un abocador que s'ha datat àmpliament dins el segon quart del segle I a. de J.C. Aquest abocador no es va poder associar a cap estructura constructiva, i correspon a una sèrie de materials que foren llençats, havent-se

terraplenat posteriorment aquell sector. Sembla ésser que aquest abocament s'efectuà en una zona no ocupada anteriorment (Pujol-Garcia 1994, p. 104). La majoria del material d'aquest abocament era amfòric, i es localitzaren quatre àmfores de la forma Lamboglia 2 i dues de la forma Dressel 1 B, totes elles de producció laietana (García-Pujol 1994, p. 104). La cronologia de l'àmfora Dressel 1 B no pot ésser anterior a l'any 100 a. de J.C., ja que és típica del segle I a. de J.C. Tenint en compte que l'abocament d'aquestes àmfores, com s'ha dit, sembla ésser que es va fer en una zona anteriorment no ocupada, i que fou seguit d'un terraplenament, creiem possible que pugui relacionar-se amb una regularització de terres duta a terme durant la fundació de la ciutat, amb la qual cosa *Iluro* no podria ésser anterior al 100 a. de J.C. Caldria comprovar si la cronologia precisa és realment el segon quart del segle I a. de J.C., que coincideix amb la proposada per Aquilué i Subias (1986, p. 358) per a la fundació de *Baetulo*, la qual cosa ens sembla prou significativa (4).

Com a resum i resultat de tot el que anteriorment s'ha dit, podem afirmar que l'àrea ocupada per la ciutat romana d'*Iluro* estigué habitada durant la primera meitat del segle I a. de J.C., sense descartar un possible inici a finals de la centúria anterior que, de moment, no pot ésser confirmat ni desmentit. Quina sigui la natura d'aquest hàbitat estem lluny de saber-ho encara, i honestament creiem que ningú no es troba en aquests moments en possessió de dades suficients com per a fer-ne afirmacions categòriques. De tota manera, tenim constatada aquesta ocupació de l'indret durant la primera meitat del segle I a. de J.C. L'argument que s'ha donat en contra de la seva identificació com a nucli urbà, en el sentit que tan sols s'han documentat troballes aïllades consistents en fosses i magatzems de *dolia* (5), no creiem que sigui gaire concloent; en tot cas, demostra la parcialitat dels coneixements que actualment tenim sobre aquest nucli habitat. En el sentit contrari, podem oposar l'argument de la dispersió de les troballes d'aquest nucli, que s'han constatat en tota la superfície de la ciutat romana, per la qual cosa creiem que aquest fet no indica altra cosa sinó que corresponen a la mateixa ciutat d'*Iluro* en els seus moments inicials.

Sobre la natura d'aquest nucli i la procedència ètnica dels seus habitants pràcticament no es pot dir res. Creiem probable que la major part de la població hagués estat formada per indígenes, tot i que l'estratègia de la creació d'aquest hàbitat devia correspondre a l'administració romana, i no pas a una iniciativa indígena (6). Per altra banda, l'abundant dispersió del poblament ibèric que es constata al Maresme entre mitjans del s. II i la meitat del I a. de J.C. i que Olesti (1995) ha qualificat recentment com a «re-assentament», en base a la hipotètica implantació d'un cadastre romà, creiem que podria formar part d'un programa en el qual s'inclogués la fundació del nucli primigeni d'*Iluro*, millor que l'associació que fa Olesti amb el poblat de Burriac com a centre articulador d'aquesta organització. Tinguem en compte que Burriac presenta els primers indicis de despoblament vers els anys 80-70 a. de J.C. (Miró, Pujol, García 1988, pp. 116-117); aquest despoblament podria explicar-se per una major dispersió de l'hàbitat rural ibèric però també per la fundació del nucli romanitzat d'*Iluro* al pla.

Hem dit que possiblement la *Iluro* primerenca del pla correspon a un establiment habitat majoritàriament per indígenes; un reflex d'aquest fet podrien ésser els grafits ibèrics que s'han constat sobre fragments de ceràmiques d'època republicana trobades a la ciutat (7). De tota manera és interessant fer notar que a les excavacions dutes a terme a la plaça de l'Ajuntament, l'any 1984, es va constatar un fragment amorf de ceràmica campaniana A, possiblement tardana, en la qual s'havia inscrit un grafit amb el text CERDO (8), la qual cosa ens fa pensar que podria haver hagut itàlics establerts a la *Iluro* de la primera meitat del segle I a. de J.C. En tot cas, el problema resta obert.

Sobre la solució de continuïtat entre aquest assentament (que creiem que ha d'ésser considerat ja com la ciutat romana d'*Iluro*) i la nova fase que experimentarà la ciutat a partir de mitjans del segle I a. de J.C., ens trobem molt mal informats. En aquest període històric es situen dos esdeveniments bèl·lics als quals no foren alienes les terres orientals de la *Hispania Citerior*: la guerra sertoriana i el conflicte entre Cèsar i Pompeu. En relació a la primera s'han posat moltes destruccions que s'han documentat arqueològicament a la vall de l'Ebre (Roddaz 1988, p. 330). Pel que fa al Maresme, s'ha insinuat que una fase de destrucció que s'ha documentat al jaciment rural de can Balançó (Codex 1992, pp. 166-168; Codex 1995, pp. 84 i 86), que es data vers els anys 80-70 a. de J.C., podria haver tingut relació amb la guerra sertoriana (Olesti 1995, p. 336, nota 139). Recordem que significativament aquesta destrucció coincideix cronològicament amb els primers testimonis d'abandonament produïts a Burriac (Miró, Pujol, Garcia 1988).

Pel que fa al nucli inicial d'*Iluro*, no sabem si aquests conflictes bèl·lics pogueren haver-lo afectat. A la baixada de Sant Simó núm. 13 es detecten dues fases constructives (amb presència de murs i clavegueres) datades entre els anys 80-70 a. de J.C. i els anys 50-40 a. de J.C., moment en el qual es produiren uns farciments d'abandonament o destrucció que amortitzaren aquestes estructures (Olesti 1995, p. 110). Olesti (1995, p. 115, nota 51) posa en relació aquestes dades amb les troballes efectuades a can Genissans, on es va recollir una gran quantitat de bales de fona (dues d'elles amb els símbols de la legió romana) i denaris dels anys 63 i 49 a. de J.C., monedes que, com fa notar Olesti, no eren de fàcil abandonament degut al seu elevat valor. Olesti (1995, p. 115) insinua molt discretament que tot això podria haver tingut relació amb la guerra civil entre Cèsar i Pompeu, suposant que l'època cesariana sembla correspondre a *Iluro* a un període de baixa activitat, amb «nivells d'abandonament i/o destrucció» (Olesti 1995, p. 123). Cal, però, fer notar que no es coneix l'estratigrafia de les excavacions de can Genissans, i que a aquest indret s'han trobat també materials d'època augustiana i fins i tot més moderna, per la qual cosa la seva relació amb possibles esdeveniments del tercer quart del segle I a. de J.C. no passa d'ésser hipotètica. La presència de bales de fona no sabem si és realment el reflex d'algun fet bèl·lic (9), però en tot cas fan pensar si més no en una relació d'*Iluro* amb les tropes romanes, com sembla suggerir la representació de símbols legionaris en dues de les esmentades bales.

Creiem que és interessant tenir en compte que a la plaça de Sant Salvador es varen trobar fa anys quatre cadàvers en posicions violentes, la qual cosa permeté de documentar una fase de destrucció (Ribas 1952, p. 52; Ribas 1975, p. 17). Dissortadament es desconeix l'estratigrafia d'aquestes excavacions i, per tant, la datació d'aquesta troballa; tot i que s'ha suggerit que podria correspondre a l'Antiguitat Tardana (Járrega 1993, pp. 289-290 i 306) no podem descartar una cronologia més antiga. En aquest sentit cal recordar que a València, que segons ens indiquen les fonts escrites fou destruïda durant les guerres sertorianes, darrerament s'ha pogut documentar arqueològicament aquesta destrucció amb la troballa *in situ* dels cadàvers de les seves víctimes (Ribera 1994, p. 360). No és impossible que en el cas d'*Iluro* hi hagués hagut una destrucció que hagués afectat la ciutat durant la guerra sertoriana o la de Cèsar i Pompeu, i que podria haver quedat reflectida en les restes de la plaça de Sant Salvador. En qualsevol cas, això no deixa d'ésser un simple suggeriment.

LA CIUTAT ROMANA D'ILURO A MITJANS DEL SEGLE I A. DE J.C. FUNDACIÓ, RE-FUNDACIÓ O REMODELACIÓ?

La construcció d'una xarxa de clavegueres unitària és força indicativa de què, a partir de mitjans del segle I a. de J.C. i sense conèixer la solució de continuïtat amb el període anterior, la fesomia urbana d'*Iluro* és ben diferent del moment precedent. En aquells anys es construí la retícula de clavegueres urbanes, com s'ha pogut datar en el cas de les troballes (encara inèdites) de can Fulleracs, on s'ha constatat la presència, en l'estrat més antic, de ceràmica de vernís negre B-oïde i pre-aretina, i també a can Castany (carrer de Barcelona), on la construcció d'una claveguera s'associa a un estrat amb ceràmica pre-aretina (Clariana 1994, p. 49). Com indica Olesti (1995, p. 114) no es tracta d'una sola claveguera, sinó d'una retícula regular establerta d'acord amb una orientació unitària, per la qual cosa es pot dir que responen a un mateix projecte, i que almenys en un cas s'han pogut associar arqueològicament amb un carrer. Aquestes clavegueres s'han excavat als carrers de Pujol i Sant Cristòfor, a les baixades de les Espenyes i de Sant Simó i al solar de can Fulleracs.

Recentment Clariana (1994 B, p. 50) ha posat en dubte la hipotètica associació de la xarxa del clavegueram urbà amb la fundació de la ciutat (10). Clariana indica que no hi ha cap raó per pensar que la retícula de clavegueres urbanes no pugui haver estat construïda amb posterioritat a la fundació d'*Iluro*; en aquest sentit esmenta els exemples de *Pompeia*, on les clavegueres són força posteriors a la fundació de la ciutat, i de *Celsa* (Velilla de Ebro), que ni tan sols arribà a tenir mai clavegueres. Aquests exemples poden ésser més o menys afortunats, però creiem que la teoria de Clariana es referma considerablement si tenim en compte el cas de *Lucentum* (Tossal de Manises, Alacant), on s'ha pogut constatar que aquest nucli, d'origen ibèric, es va emmurallar vers el segle III a. de J.C. i no fou fins també a mitjans del segle I a. de J.C. que es construïren les clavegueres de la ciutat (Olcina 1994, p. 315) (11). Aquest exemple ens sembla prou indicatiu, i demostra, al nostre entendre, que la creació de la xarxa del

clavegueram urbà no necessàriament ha de correspondre a la fundació d'una ciutat, sinó que es pot adscriure a una remodelació urbana, bé que molt important.

Com s'ha dit anteriorment, una de les troballes més interessants per a l'estudi de l'antiga topografia d'*Iluro* són les restes de la *domus* localitzada sota la plaça Gran. Aquestes excavacions dissortadament no s'han publicat mai, però s'han fet alguns estudis parcials sobre l'esmentada domus. L'anàlisi tipològica dels mosaics d'*opus signinum* que pavimentaven aquesta casa permet de situar la seva construcció vers mitjans del segle I a. de J.C. (Clariana, Clemente, Járrega, Juhé 1991, p. 51; Clariana, Clemente, Járrega, Juhé 1993, pp. 41-44; Clariana 1994 B, p. 25), o potser fins i tot abans, en la primera meitat del mateix segle, si es paral·lelitza amb els mosaics similars de la *domus* del carrer de Lladó a Badalona, per als quals s'ha proposat una datació (basada en arguments tipològics) dins la primera meitat del segle I a. de J.C. (Guitart, Padrós, Puerta 1991, p. 38; Padrós-Comas 1993, pp. 117-118), tot i que aquesta datació és insegura. D'altra banda, la troballa de fragments d'àmfora itàlica i l'aparent absència d'àmfora tarraconesa en el morter constructiu dels esmentats paviments musius d'*opus signinum* (Clariana, Clemente, Járrega, Juhé 1991, p. 51; Clariana, Clemente, Járrega, Juhé 1993, pp. 41-42) permet pensar que molt difícilment la construcció de la *domus* pot ésser posterior a mitjans del segle I a. de J.C. (12).

Tot seguit intentarem articular una teoria que podria explicar històricament aquestes transformacions. La data aproximada que proporciona l'evidència combinada dels materials que formaven part del morter dels paviments de la domus de la plaça Gran i l'estudi estilístic dels seus mosaics, apunten significativament vers una data coincident amb la de la creació de la xarxa de clavegueres, mitjans del segle I a. de J.C. Molt probablement ambdues obres són contemporànies. Això vol dir que en un mateix moment, en un indret que anteriorment era ja habitat, es defineix una retícula urbana (amb carrers dotats de clavegueres) i es construeix una *domus* de clara inspiració itàlica.

No creiem (per les raons indicades en el capítol anterior) que les reformes abans esmentades corresponguin a l'origen de la ciutat romana, sinó més aviat a una fase de remodelació molt important. Quins poden haver estat els motius que la provocaren? Pujol i Garcia (1995, p. 111) creuen que les raons de la fundació d'*Iluro* (que ells daten, com s'ha dit, a mitjans del segle I a. de J.C.) són de tipus econòmic, però també degudes a la necessitat de proporcionar un nou espai a l'elit indígena romanitzada. Aquests autors creuen que l'abandó definitiu de Burriac vers 50-40 a. de J.C. (Miró, Pujol, García 1988, p. 111) es relaciona amb la fundació d'*Iluro*.

Creiem que, tot i ésser correctes i probablement encertades les raons que donen Pujol i Garcia per a explicar l'origen d'*Iluro* (o més exactament, del que nosaltres considerem una remodelació o reedificació de la ciutat) hi ha algunes circumstàncies que ens fan pensar que l'explicació deu incloure també altres motius de caire històric més extens.

En primer lloc, no hem d'oblidar quin era el status jurídic d'*Iluro*. Plini, que escriu a finals del segle I d. de J.C. però recull dades anteriors, anomena *Iluro* i *Baetulo oppida civium romanorum*. No entrarem aquí en el possible sentit jurídic d'aquesta expressió (13), però ens cenyirem a la seva traducció literal, que vol dir «ciutats (o fortaleses) de ciutadans romans». Creiem que això per si sol ja és prou definitori de quin era el status jurídic de la ciutat o, si més no, de la seva elit dirigent en el segle I d. de J.C., i probablement també a finals de la centúria anterior. Iluro ja era probablement municipi de dret romà en època d'August, com sembla deduir-se del text de dues inscripcions (Fabre, Mayer, Rodà 1984, núm. 101 i especialment 102), tot i que això és encara debatut.

Si ens fixem en el conjunt de les ciutats romanes del que avui és Catalunya, ens adonarem que en el segle I d. de J.C. eren molt poques les que gaudien del dret romà. Segons ens informa Plini, dins d'aquest conjunt (i deixem de banda *Barcino*, l'actual Barcelona, que fou fundada en època d'August) es trobaven *Emporiae* (Empúries), *Tarraco* (Tarragona), les esmentades *Iluro* i *Baetulo*, les ciutats de *Dertosa* (Tortosa) i *Bisgargis* (d'ubicació desconeguda), ambdues al sud de l'actual Catalunya, i *Ilerda* (Lleida), a les terres de ponent. En contrast, ciutats tan importants com *Gerunda* (Girona), *Auso* (Vic), *Iesso* (Guissona), la comunitat dels *cerretani* (corresponents a *Iulia Livica*, actual Llívia) o *Thiar* (¿?) gaudien tan sols del dret llatí, i altres com *Aeso* (Isona) eren fins i tot estipendiàries. Per tant, el dret romà de què gaudien els habitants d'*Iluro* en el segle I d. de J.C. era sens dubte un privilegi important, i creiem que reflecteix una situació anterior.

Olesti (1994, p. 316; 1995, pp. 336-339) que accepta la hipòtesi que data els orígens d'*Iluro* a mitjans del segle I a. de J.C., suposa que la fundació de la ciutat podia haver-se degut a una iniciativa de Pompeu, possiblement per a establir-hi els seus veterans. La cronologia que proporcionen les ceràmiques pre-aretines de vernís negre (que daten la construcció de la xarxa del clavegueram) no pot recular-se de cap manera fins a la finalització de les guerres sertorianes. Resta en peu la possibilitat que es pugui relacionar amb l'autorització que rebé Pompeu l'any 59 a. de J.C. per a concedir terres als seus veterans. De tota manera, la cronologia, força precisa, que proporcionen les ceràmiques pre-aretines abans esmentades (mitjans del segle I a. de J.C.) dificulta en gran mesura al nostre entendre qualsevol relació de Pompeu amb les obres produïdes a *Iluro* a mitjans del segle I a. de J.C.

La datació de les ceràmiques pre-aretines de vernís negre coincideix significativament amb el període de la guerra civil entre Pompeu i Cèsar i la dictadura d'aquest darrer. L'obra de Cèsar a l'Est de la *Hispania Citerior* encara es coneix força malament (14), però les dades existents a l'abast demostren que fou força important. Sabem per Titus Livi (XXXIV, 9) que Cèsar establí un contingent dels seus veterans a *Emporiae* (Empúries) l'any 45 a. de J.C. Aquest establiment d'un grup de veterans en una ciutat ja existent s'ha interpretat com una mesura de càstig (Almagro 1955, p. 26; Roddaz 1988, p. 328; Mar - Ruíz

de Arbulo 1993, p. 277) envers una població que havia parteixat per Pompeu, a la qual s'hauria confiscat part dels seu territori. La presència d'aquest contingent cesarià pot haver estat determinant en la concessió del status de municipi romà que tingué Empúries a partir amb seguretat d'August, però que potser va adquirir en època de Cèsar mateix, com semblen indicar les monedes encunyades a la ciutat.

Suetoni (*Iul.* 42, 1) ens informa que Cèsar concedí terres a vuitanta mil dels seus veterans (15), que s'estengueren per tot l'Imperi. Per tant, l'establiment dels soldats cesarians a *Emporiae* no és un fet aïllat, sinó que s'ha d'incloure dins una política sistemàtica d'assentament de veterans en diverses ciutats del món romà, que en la majoria dels casos serien nuclis ja existents, com el cas d'*Emporiae*.

D'altra banda, sabem que Cèsar afavorí aquelles *civitates* que li havien fet costat. Així succeí amb *Tarraco* (Tarragona), que potser rebé el títol de *colonia* de Cèsar (Pons 1994, p. 71), tot i que també podria haver degut la seva promoció a August. *Dertosa* (Tortosa) probablement va rebre el status de municipi de dret romà en època de Cèsar (Pons 1994, p. 71) (16). Sabem que els *ilurgavonenses* (amb els quals cal possiblement identificar els ilercavons) eren un dels pobles que varen recolzar Cèsar. Aquest fet ha de justificar la promoció jurídica de *Dertosa* i possiblement també de *Bisgargis*, nucli també de dret romà i del desconegut *populus* dels *teari* (significativament cognominats *iulienses*) que en ambbdós casos sabem per Ptolomeu que es trobaven entre els ilercavons.

Com a conseqüència del que s'acaba d'exposar, sabem que al Nord-est de la *Hispania Citerior* Juli Cèsar va afavorir (probablement amb la concessió del dret de municipis romans) les *civitates* que li havien estat especialment fidels en la guerra contra Pompeu i va premiar els seus veterans establint-los com a mínim a una ciutat (*Emporiae*), potser al mateix temps com a mesura de càstig contra aquesta darrera per haver fet partit per Pompeu. La cronologia de la xarxa del clavegueram urbà i de la *domus* de la plaça Gran a *Iluro*, significativament coincident en el temps amb tots aquest fets, no creiem que en sigui aliena, ja s'interpreti com l'origen de la ciutat o bé (com nosaltres pensem) es tracti d'una important remodelació urbana, potser fins i tot d'una reedificació de la ciutat.

Tant l'establiment de la xarxa del clavegueram urbà (que almenys *a priori* implica el de la retícula urbana), així com l'edificació de la rica *domus* de la plaça Gran sobre edificis anteriors, sembla indicar una solució de continuïtat i un tall urbanístic dràstic amb l'assentament anterior, sigui quina sigui la natura d'aquest darrer. Tenint en compte els indicis que s'han esmentat anteriorment, és molt possible que *Iluro* hagués pogut ésser afectada bèl·licament per la guerra sertoriana (cas que el nucli urbà no es fundi immediatament després d'aquesta) o (com podria semblar més probable, tenint en compte la premisa anterior) pel conflicte entre Cèsar i Pompeu. Hi hagi o no una destrucció de la ciutat, el que sembla evident és que a *Iluro* es produí una solució de continuïtat important amb el període anterior a mitjans del segle I a. de J.C.

Tenint en compte la cronologia de les reformes urbanes i el context històric en què es produïren, així com el «status» de municipi de dret romà que *Iluro* tingué posteriorment, creiem que la guerra entre Cèsar i Pompeu pot ésser la causa dels mateixos. Ens sembla possible que, o bé Cèsar hagués afavorit els iluronesos per haver-li fet costat a la guerra o bé que, sobre un nucli potser arranat anteriorment o que en tot cas hagués fet costat a Pompeu, s'hi establís un nucli de veterans cesarians, tal i com succeí a Empúries. Creiem que hi ha diversos elements que ho fan possible; en primer lloc, la inspiració clarament itàlica de la *domus* de la plaça Gran, tipus de construcció que, si bé es donà en alguns casos entre les èlits indígenes romanitzades (com succeeix a diversos indrets de la vall de l'Ebre, per exemple a *Salduie* i La Caridad, a Caminreal) contrasta fortament amb l'indigenisme que tant s'ha utilitzat en relació a *Iluro* per a negar l'entitat urbana del nucli habitat anterior a mitjans a. de J.C. I en segon lloc, aquesta possibilitat resulta coherent amb el «status» privilegiat que gaudí la ciutat en el segle I d. de J.C. En aquest sentit, ens preguntem si *Iluro* no pot haver rebut el «status» municipal per voluntat de Cèsar mateix, tal i com potser va passar també a Empúries. L'absència de titulació (almenys coneguda) que reculli una filiació juliana del municipi iluronès no creiem que pugui ésser un argument contrari a aquesta possibilitat, donat que el mateix cas es dóna a Empúries, on sabem per les fonts que hi havia veterans cesarians i que en temps d'August era ja un *municipium* (si no és que ho era ja, com hem dit, des de Cèsar mateix).

Caldrà efectuar encara moltes recerques per tal d'intentar confirmar o rebutjar la hipòtesi del que es podria considerar una veritable «re-fundació» cesariana d'*Iluro* (i deixem aquí de banda la veïna *Baetulo*, per a la qual no coneixem cronologies clares en relació a fases constructives de mitjans del segle I a. de J.C., però que potser es trobà en un situació similar), però creiem que en principi ens sembla una hipòtesi plausible, per les raons esmentades anteriorment. A més, i com ja s'ha dit també, en tal cas aquesta activitat urbanística a *Iluro* s'inscriuria coherentment entre les diferents actuacions que Juli Cèsar efectuà al Nord-est de la *Hispania Citerior* una vegada acabada la guerra amb Pompeu.

Encara que ens hem ocupat aquí monogràficament del cas d'*Iluro*, voldríem apuntar que, tot i que el tema és força debatut (i no ens n'hem d'ocupar pas aquí), creiem que possiblement les primeres ciutats romanes a Catalunya no es fundaren com a resultat d'un programa unitari, com s'ha suggerit en diverses ocasions. La ciutat romana d'Empúries probablement es fundà, com s'ha indicat al principi, en els darrers decennis del segle II a. de J.C.; *Gerunda* (Girona) podria molt bé (per raons geo-estratègiques i arqueològiques) haver estat fundada per Pompeu al final de la guerra sertoriana (tal i com suposa Nolla), així com potser *Iesso* (Guissona) i *Aeso* (Isona), el component poblacional de les quals devia ésser fonamentalment indígena. Més complex es presenta en aquest moment esbrinar els orígens de *Baetulo* (Badalona), així com els d'*Iluro*, sobre els quals esperem que les consideracions que hem efectuat puguin ésser interessants per al tractament d'aquest debatut tema.

Donat que a *Baetulo* no es detecta amb claredat cap nucli anterior (tret d'algun element aïllat de l'ibèric ple) i que el caire itàlic d'aquesta ciutat resulta indubtable des de primer moment i que això diferencia el cas d'aquesta ciutat del d'*Iluro*, creiem que la «re-fundació» que proposem per a aquesta darrera es va fer en un moment en què *Baetulo* es trovaba ja funcionant com a ciutat romana. Encara que sembli complicar les coses, pensem que *Baetulo* podria molt bé ésser una fundació pompeiana o anterior i que Cèsar decidís establir un nucli romà a *Iluro*, ciutat d'arrel indígena (però fundada per l'autoritat romana), possiblement com a mesura de càstig per haver estat partidària de Pompeu, com s'ha suggerit que va passar a Empúries. Creiem que aquesta hipòtesi permetria explicar satisfactòriament l'aparentment excessiva proximitat geogràfica entre dues ciutats tan similars entre si, donat que en un primer moment *Iluro* i *Baetulo* tindrien un caire poblacional netament diferent, que passa a ésser equivalent només en època de Cèsar. De tota manera, cal advertir que tot això no són, ara per ara, més que elucubracions basades en indicis més o menys sòlids, tot i que ens semblen possibles.

CONCLUSIONS.

Totes les dades considerades ens permeten aportar una sèrie de conclusions que ens semblen força demostrades:

- Es constata que al nucli urbà d'*Iluro* hi ha una ocupació anterior a la fase constructiva de mitjans del segle I a. de J.C. (sense entrar de moment en el seu abast i sentit). Sense descartar una cronologia anterior, s'ha comprovat que aquesta ocupació s'esdevingué al llarg de la primera meitat del segle I. a. de J.C. No s'ha comprovat amb seguretat que hi hagi indicis de poblament anteriors al segle II a. de J.C.

- Aquesta ocupació anterior a mitjans del segle I a. de J.C., tot i que no es coneix la seva trama urbanística, s'ha documentat en una sèrie de llocs que abasten la mateixa superfície que tindrà la ciutat romana amb posterioritat. Creiem que això fa probable que es tracti d'un sol nucli d'hàbitat, i no de diferents assentaments, com alguns investigadors han proposat.

- Es constata la coexistència de tècniques constructives indígenes (murs de pedres lligades amb argila) i romanes (paviments d'*opus signinum* i potser també ús de *dolia*) durant la primera meitat del segle I a. de J.C. Aquestes tècniques indígenes són també presents (recordem-ho) en una fundació clarament itàlica com és *Valentia* (València).

- Finalment, els indicis actualment coneguts indiquen que cap a mitjans del segle I a. de J.C. es va produir una important activitat constructiva (xarxa del clavegueram dels carrers, possiblement també la construcció de la *domus* de la plaça Gran) que reflecteixen una trama urbana que possiblement difereix de

l'assentament anterior, i que alguns investigadors han identificat com l'origen de la ciutat romana. La datació d'aquestes construccions es desprèn de la presència de ceràmica pre-aretina de vernís negre en relació a la construcció d'una de les clavegueres, i a l'absència de sigil·lates i altres materials posteriors.

- Sabem que en el segle I d. de J.C. (i probablement des d'època d'August, com apunten les troballes epigràfiques) *Iluro* era un *oppidum* de ciutadans romans, com indica Plini, amb el «status» de *municipium*.

Aquests fets empíricament constatats (tot i que hi hem intercalat, per a la seva conprensió algunes referències a les teories explicatives existents), ens han permès d'efectuar una sèrie d'hipòtesis interpretatives, que enunciem tot seguit:

- Durant la primera meitat del segle I a. de J.C. (i potser ja des de la segona meitat de la centúria anterior) existí un nucli habitat que, per bé que pugui haver estat ocupat totalment o parcialment per indígenes, i sense descartar que pugui haver estat precedit per algun petit assentament ibèric degut a la seva favorable topografia (un turó entre dues rieres), creiem que correspon a una fundació dirigida pel poder romà i que es tracta pròpiament de la primera *Iluro* romana.

- És molt probable que el component poblacional d'*Iluro* fos inicialment d'hispani, però tot i així la fundació de la ciutat, que suposem fou promoguda pel poder romà vers finals del segle II o durant la primera meitat del segle I a. de J.C., correspon a una clara voluntat de l'Estat romà de crear un nou nucli ordenador del territori.

- La teoria d'Olesti que proposa la creació d'un cadastre romà en aquests moments que provocà el que ell anomena el «reassentament» dels indígenes i que té una àmplia repercussió en el món rural, creiem que s'explica millor amb la fundació del nou nucli d'*Iluro* ja en aquestes dates, més que no pas relacionar-lo amb Burriac (que sí que havia tingut una gran importància durant la segona meitat del segle II a. de J.C.) com fa Olesti; ben al contrari, la fundació del nucli d'*Iluro* sembla provocar els inicis del despoblament de Burriac, que comencen a constatar-se vers els anys 80-70 a. de J.C.

- A mitjans del segle I a. de J.C. es detecta a *Iluro* una activitat constructiva que probablement representa una ordenació urbana completament diferent en relació a l'hàbitat anteriorment existent, i que confereix a la ciutat la fesomia d'un nucli urbà típicament romà (retícula de clavegueres, *domus* pavimentades amb mosaics). És possible que calgui cercar aquí la introducció dels *cives romani* esmentats per Plini a *Iuro*.

- La solució de continuïtat entre la ciutat de mitjans del segle I a. de J.C. i el nucli anterior no és encara coneguda; s'intueix, com insinua Olesti, un canvi gairebé traumàtic entre una etapa i l'altra, que pensem, a títol de suggeriment,

que podria reflectir algun fet bel·lic relacionat amb la guerra sertoriana o potser més aviat amb la guerra civil entre Cèsar i Pompeu, i que podria haver donat lloc a la destrucció (sigui bèl·lica o planificada) del nucli anterior i a la fundació d'una nova ciutat. En aquest sentit, *Iluro* podria haver tingut una evolució similar a la de *Valentia*, que fou destruïda durant la guerra sertoriana i re-edificada posteriorment.

- La ciutat romana de mitjans del segle I a. de J.C. podria (tot i que ens sembla improbable) haver estat un dels assentaments de veterans de Pompeu als quals fa referència Olesti, i que s'establirien gaireibé vint anys després del final de la guerra sertoriana; la cronologia de la construcció de les clavegueres urbanes no permet pensar en una fundació immediata al final d'aquella guerra. Tanmateix, pensem que aquesta veritable «re-fundació» es podria deure a Juli Cèsar, qui hipotèticament podria haver establert els seus veterans a *Iluro* de la mateixa manera que ho va fer a Empúries, o bé haver afavorit els iluronesos conferint-los el dret romà, tot i que la primera suposició s'adiu més amb la hipotètica solució de continuïtat que sembla marcar a *Iluro* la meitat del segle I a. de J.C.

En resum doncs, cal advertir que és encara molt poc el que sabem sobre els orígens d'*Iluro*, la qual cosa deuria portar-nos a no ésser excessivament contundents en la formulació d'hipòtesis no comprovades. En qualsevol cas, en essència voldríem recapitular la nostra exposició en el sentit que creiem que hi ha un nucli habitat (de característiques possiblement urbanes donada la seva extensió, tot i que no sabem com s'organitzava) que podem anomenar pròpiament *Iluro*, que es data a finals del segle II o potser millor en la primera meitat del segle I a. de J.C., i que sembla ésser quelcom més que el centre d'intercanvi que han suposat que era alguns investigadors (Pujol-Garcia 1994). Ben al contrari, sembla tractar-se d'un nucli que podria fins i tot explicar el fenomen del «reassentament» ibèric que ha estat estudiat per Olesti (1995).

Creiem, finalment, que cap a mitjans del segle I a. de J.C. es dugué a terme el que sembla una «re-fundació» de la ciutat (sense despreciar el possible caire urbà de la fase anterior, com fan altres investigadors), de la qual desconeixem quina fou la solució de continuïtat amb el nucli habitat precedent, i que possiblement correspongui, almenys en part, a un assentament de ciutadans romans, potser veterans de l'exèrcit. En aquest cas, si bé no descartem completament la relació amb el govern de Pompeu que suggereix Olesti, pensem que cal cercar l'explicació en una promoció de la ciutat o bé en l'assentament de veterans per part de Juli Cèsar, en un fenomen similar al que es produeix a Empúries. És, sens dubte, la teoria més novedosa d'aquest estudi, i creiem que hauria d'ésser considerada i discutida amb cura a partir d'ara.

Ramon Jàrrega Domínguez

NOTES.

1.- Com indiquen MAR i RUÍZ DE ARBULO (1991, p. 248) no tenim cap constància que els colons de Màrius s'establissin a *Hispània*; a més, cal tenir en compte que la *lex de coloniis* de l'any 100 a. de J.C. (mai posada en pràctica) no fa cap referència a *Hispania* com a zona susceptible de rebre noves colònies, la qual cosa sembla afeblir la hipòtesi expressada per a la fundació de Badalona.

2.- El tresoret de *Baetulo* fou amagat en una forat practicat a la terra verge sota d'una de les cambres de la casa (GUITART, PADRÓS, PUERTA 1991, p. 37). Aquesta dada, tot i la possible perduració de la circulació monetària, fa pensar que l'ocultació no pot ésser molt posterior a la data esmentada (i possiblement és anterior), la qual cosa ens dóna una data *ante quem* de mitjans del segle I a. de J.C. com a màxim per a la fundació de *Baetulo* i la construcció de la domus del carrer Lladó. D'altra banda, el fet que l'estrat situat sota el paviment de la casa correspongués al subsòl natural de la zona indica clarament que no hi ha cap estructura anterior a la casa romana del carrer de Lladó i que, per tant, o bé en el moment de fundar la ciutat aquesta zona no era ocupada, o bé la construcció de la casa correspon al moment fundacional de *Baetulo* (i menys probablement, però sense descartar-ho, pot ser que s'haguessin arrasat les estructures precedents).

3.- Els diferents testimonis de ritus fundacionals d'edificis a la *Iluro* romano-republicana han estat estudiats per CLARIANA (1994, pp. 47-48).

4.- De tota manera, la datació referent a *Baetulo* s'ha de revisar, donat que es refereix a uns estrats suposadament republicans que posteriors excavacions efectuades a la mateixa àrea (COMAS *et alii* 1994, pp. 110-111) fan pensar que corresponen a l'època d'August. En tal cas, els materials residuals anteriors permeten suposar que *Baetulo* existia efectivament en el segon quart o mitjans del segle I a. de J.C., però no proven que sigui aquesta la data fundacional de la ciutat.

5.- OLESTI (1995, p. 113) creu que el nucli inicial no és un nucli urbà, perquè «no hi ha elements arquitectònics o urbanístics que ens indiquin aquesta filiació»; suposa que es tracta de diferents assentaments dispersos, i un dels arguments que dóna (OLESTI 1995, p. 113) és que les estructures més antigues són de filiació ibèrica, i en canvi són amortitzades per clavegueres, «indici clar d'estructura urbana». En realitat, hem vist com a la baixada de Sant Simó núm. 13 es va documentar una claveguera que ha estat datada pels seus excavadors en el segon quart del segle I a. de J.C. (és a dir, abans de la data que ells atribueixen a la fundació de la ciutat), amb la qual cosa aquest darrer argument perd tot el seu pes.

6.- Podríem esmentar en aquest sentit els casos de *Graccurris*, *Colenda*, *Metellinum*, *Pompaelo* i tants d'altres, on el fundador és sempre un governador romà, i els habitants són indígenes.

7.- En algun d'aquests casos no és clar si els textos d'aquests grafits són llatins o ibèrics; vegeu en aquest sentit CLARIANA 1990, p. 50 i p. 51, núm 1, i *a contrario* OLESTI 1995, p. 108, nota 36.

8.- Aquesta peça roman encara inèdita, raó per la qual ens limitem a fer-ne un breu esment.

9.- Segons comunicació personal de Joan-Francesc Clariana, aquestes bales no presentaven traces d'ús.

10.- Val a dir que ja fa anys Clariana mateix (CLARIANA 1984, p. 91), i per tant molt abans que es duguessin a terme les excavacions de can Fulleracs, va assenyalar una possible cronologia de mitjans del segle I a. de J.C. per a la construcció de la xarxa de clavegueres, sense que això impliqui que aquesta sigui la datació fundacional de la ciutat, que l'esmentat autor situa vers els anys 120-100 a. de J.C.

11.- L'exemple del Tossal de Manises és força interessant, donat que no tan sols el traçat viari fou implantat sobre un nucli habitat preexistent, sinó que presenta una seriació estratigràfica força suggerent. Efectivament, en aquest indret s'obrí un carrer en un espai ocupat anteriorment per una casa, amortitzada vers la primera meitat del segle II a. de J.C. Posteriorment a la construcció del carrer, al voltant del canvi d'Era, s'elevà el nivell del carrer i es construí la claveguera. Per tant, aquest exemple resulta força demostratiu d'un carrer que s'alçà en un espai anteriorment ocupat (i amb un aparent «hiatus») i que funcionà durant un temps sense claveguera, fins que al cap d'uns anys es construí aquesta darrera.

12.- No entenem per què alguns autors (GARCÍA *et alii* 1993, p. 151; PUJOL - GARCÍA 1994, p. 104), que ignoren incomprensiblement els anteriors estudis duts a terme sobre aquesta domus (CLARIANA, CLEMENTE, JÁRREGA, JUHÉ 1991 i 1993) daten la seva construcció cap al darrer quart del segle I a. de J.C., sense proporcionar cap dada que recolzi la seva suposició. Els arguments exposats en aquests estudis (i que recollim en aquest treball) creiem que demostren que aquesta casa no pot datar-se més tard de mitjans del segle I a. de J.C.

13.- Olesti (1995, p. 120) opina (seguint altres investigadors) que el terme *oppidum civium romanorum* no fa referència a un municipi, sinó a la presència dintre de la ciutat d'un *conventus civium romanorum*, hipòtesi que ens sembla possible però també discutible. Sobre la significació d'aquest terme, vegeu OLESTI 1995 pp. 116-120, amb bibliografia anterior.

14.- Confrontar PONS 1994, pp. 69-72.

15.- Si calculem una mitja aproximada de 2 000 veterans establerts a cada ciutat, podrien haver estat necessàries unes quaranta ciutats tant a Itàlia com a les províncies per acollir aquest contingent humà, la qual cosa creiem que dóna una major versemblança a la hipòtesi que *Iluro* podria haver estat el lloc de destí d'un d'aquests grups.

16.- Aquesta darrera ciutat va encunyar moneda com a *Municipium Hibera Iulia Ilercavonia*; les seves monedes, per raons metrològiques, han estat atribuïdes cronològicament a l'època de la guerra pompeiana, essent probablement coetànies de les emissions de la *Colonia Lepida* dels anys 44/42 al 36/35 a. de J.C. (VILLARONGA 1979, p. 250).

BIBLIOGRAFIA.

ALMAGRO, M. *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II. Barcelona 1955.

AQUILUÉ, J.; MAR, R.; NOLLA, J.M.; RUÍZ DE ARBULO, J.; SANMARTÍ, J. *El Fòrum romà d'Empúries*. Barcelona 1984.

AQUILUÉ, X.; SUBIAS, E. «Sobre la fundació de la ciutat romana de *Baetulo* (Badalona)», a *Protohistòria catalana. 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, pp. 353-359; Puigcerdà 1986.

ARXÉ, J.; BACARIA, A.; BASTIT, C.; CABALLERO, M.; PRATDESABA, P. «Últimes intervencions a Iluro (Mataró, Maresme)», a *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, pp. 73-82; Barcelona 1986.

BARBERÀ, J.; PASCUAL, R. «Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)», a *Ampurias* 79-80, p. 203-242; Barcelona 1979-80.

BONAMUSA, J. «Els orígens de Mataró», a *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme* 10, pp. 314-320; Mataró 1980.

CELA, X.; CHADWICK, E.; MARTÍ, C.; PUERTA, C. «L'excavació al carrer d'en Pujol 43-45. La troballa d'un tresoret d'*aurei* d'època clàudia a *Iluro* (Mataró, El Maresme)», a *Laietània. Estudis d'història i arqueologia del Maresme* 9, pp. 133-158; Mataró 1994.

CERDÀ, J.A.; GARCÍA, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. «*Iluro, oppidum civium romanorum*. Estado de la cuestión», a *Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, p. 97-99; Tarragona 1994.

CLARIANA, J.F. «Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro», a *Faventia* 6/2, pp. 89-111; Bellaterra 1984.

CLARIANA, J.F. «Sobre alguns problemes científics plantejats en l'arqueologia d'Iluro», a *IV Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 21-38; Mataró 1988.

CLARIANA, J.F. «La ceràmica de vernís negre, Can Xammar (Mataró, El Maresme). Campanyes d'excavació 1964-68 i 1970», a *Laietània* 5, pp. 49-51; Mataró 1990.

CLARIANA, J.F. «L'urbanisme i l'evolució d'Iluro: noves apotacions», a *VII Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 21-47; Mataró 1991.

CLARIANA, J.F. *Iluro ciutat romana*. Mataró 1994 A.

CLARIANA, J.F. «Apunts sobre la Iluro romana», a *X Sessió d'Estudis Mataronins*, pp. 47-74; Mataró 1994 B.

CLARIANA, J.F.; Clemente, M.; Járrega, R.; Juhé, E. «Aportación al estudio de la arquitectura doméstica de Iluro (Mataró)», a *La casa urbana hispanorromana*, pp. 49-55; Saragossa 1991.

CLARIANA, J.F.; CLEMENTE, M.; JÁRREGA, R.; JUHÉ, E. «L'arquitectura domèstica de la romana Iluro: estat de la qüestió», a *IX Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1993.

CODEX S.C.C.L. «Excavacions a l'autopista A-19, variant de Mataró», a *Laietania* 7, pp. 155-189; Mataró 1992.

CODEX S.C.C.L. «Excavacions a la variant de Mataró», a AAVV *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, pp. 37-123; Barcelona 1995.

COMAS, M.; LLOBET, C.; PADRÓS, P.; PUERTA, C.; RODRÍGUEZ, M. «Un espai d'ús públic a l'àrea central de *Baetulo* (*Hispania Tarraconensis*). Evolució històrica i transformacions urbanístiques», a *Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, pp. 110-112; Tarragona 1994.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *Inscriptions Romaines de Catalogne I. Barcelona (sauf Barcino)*. París 1984.

GARCIA, J. «Una aproximació al coneixement de la ciutat romana d'Iluro (Mataró)», a *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* 52, pp. 4-19; Mataró 1995.

GARCIA, J.; ARXÉ, J.; BACARIA, A.; BANÚS, J.; CERDÀ, J.A.; PERA, J. «Intervencions a Iluro (1982-1989), Mataró», a *Anuari d'Intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana*, pp. 147-153; Barcelona 1993.

GUITART, J. *Baetulo. Topografía arqueológica. Urbanismo e historia*. Badalona 1976.

GUITART, J. «La ciutat romana en l'àmbit de Catalunya», a AAVV, *La ciutat hispano-romana*, pp. 54-83; Madrid 1992.

GUITART, J.; PADRÓS, P. «Distribución espacial de la vivienda en el urbanismo tardo-republicano y augusteo: el modelo constatado en Baetulo (Badalona)», a *Arqueología espacial. Coloquio sobre el microespacio*, vol. IV, pp. 77-97; Terol 1986.

GUITART, J.; PADRÓS, P.; PUERTA, C. «La casa urbana en Baetulo», a *La casa urbana hispanorromana*, pp. 35-47; Saragossa 1991.

GURRI, E.; RUÍZ, M. «El sector nord-est de la ciutat d'Iluro (Mataró, Maresme). Noves aportacions arqueològiques», a *Puig Castellar* IV època, núm. 5, pp. 73-85; Santa Coloma de Gramenet 1993.

GUSI, F. «La topografía urbanística de Iluro», a *Miscel·lànies arqueològiques de Mataró i el Maresme*, pp. 35-39; Mataró 1976.

MAR, R.; RUÍZ DE ARBULO, J. *Ampurias romana*. Sabadell 1991.

MARÍN, C.; MATAMOROS, C.; RIBERA, A. «Restos de un vivienda de época tardo-republicana (s. II-I a. J.C.) en Valentia: los hallazgos del palau de les Corts Valencianes», a *La casa urbana hispanorromana*, pp. 61-66; Saragossa 1991.

MIRÓ, J.; PUJOL, J.; GARCÍA, J. «El dipòsit del sector occidental del poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme)», a *Laietània* 4 (número monogràfic); Mataró 1988.

NOLLA, J.M. «Noves aportacions a l'estudi dels orígens de Gerunda», a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Homenatge a Lluís Batlle i Prats* XXV-1, p. 107-118; Girona 1980.

NOLLA, J.M. *Girona romana. De la fundació a la fi del món antic*. Girona 1987.

NOLLA, J.M. «Gerunda: dels orígens a la fi del Món Antic», a *Fonaments* 7, pp. 71-108; Barcelona 1988.

NOLLA, J.M.; NIETO, F.J. «Alguns aspectes de la Romanització de Catalunya», a *II Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, p. 235-246; Puigcerdà 1978.

OLCINA, M. «Investigacions entorn el Tossal de Manises (Alacant)», a *Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, p. 314-315; Tarragona 1994.

OLESTI, O. «Les actuacions pompeianes a la Catalunya central: reorganització del territori i fundació de noves ciutats», a *Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, pp. 316-317; Tarragona 1994.

OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I a.C.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró 1995.

PADRÓS, P. «Les excavacions a Baetulo 1975-1984», a *Tribuna d'Arqueologia 1983-1984*, pp. 27-30; Barcelona 1985.

PADRÓS, P.; COMAS, M. «Intervencions a Baetulo (1982-1989)», a *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana*, p. 113-124; Barcelona 1993.

PAYÀ, X.; PUIG, F.; REYES, T.; AGELET, J. «Darreres intervencions al municipi romà d'Aeso (Isona, Pallars Jussà)», a *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*, pp. 115-124; Barcelona 1994.

PONS, J. *Territori i societat romana a Catalunya. Dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona 1994.

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró 1981.

PREVOSTI, M. «Introducció geogràfica i històrica», a AAVV, a *Autopistas i Arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*, pp. 17-27; Barcelona 1995.

PUJOL, J.; GARCÍA, J. «El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Bada (Mataró), i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins al naixement d'Iluro», a *Laietània. Estudis d'història i arqueologia del Maresme* 9, pp. 89-129; Mataró 1994.

RIBAS, M. «Les excavacions de la Plaça Xica i de la Plaça Beat Salvador», a *Museu*. Mataró 1948.

RIBAS, M. *El poblament d'Iluro*. Barcelona 1952.

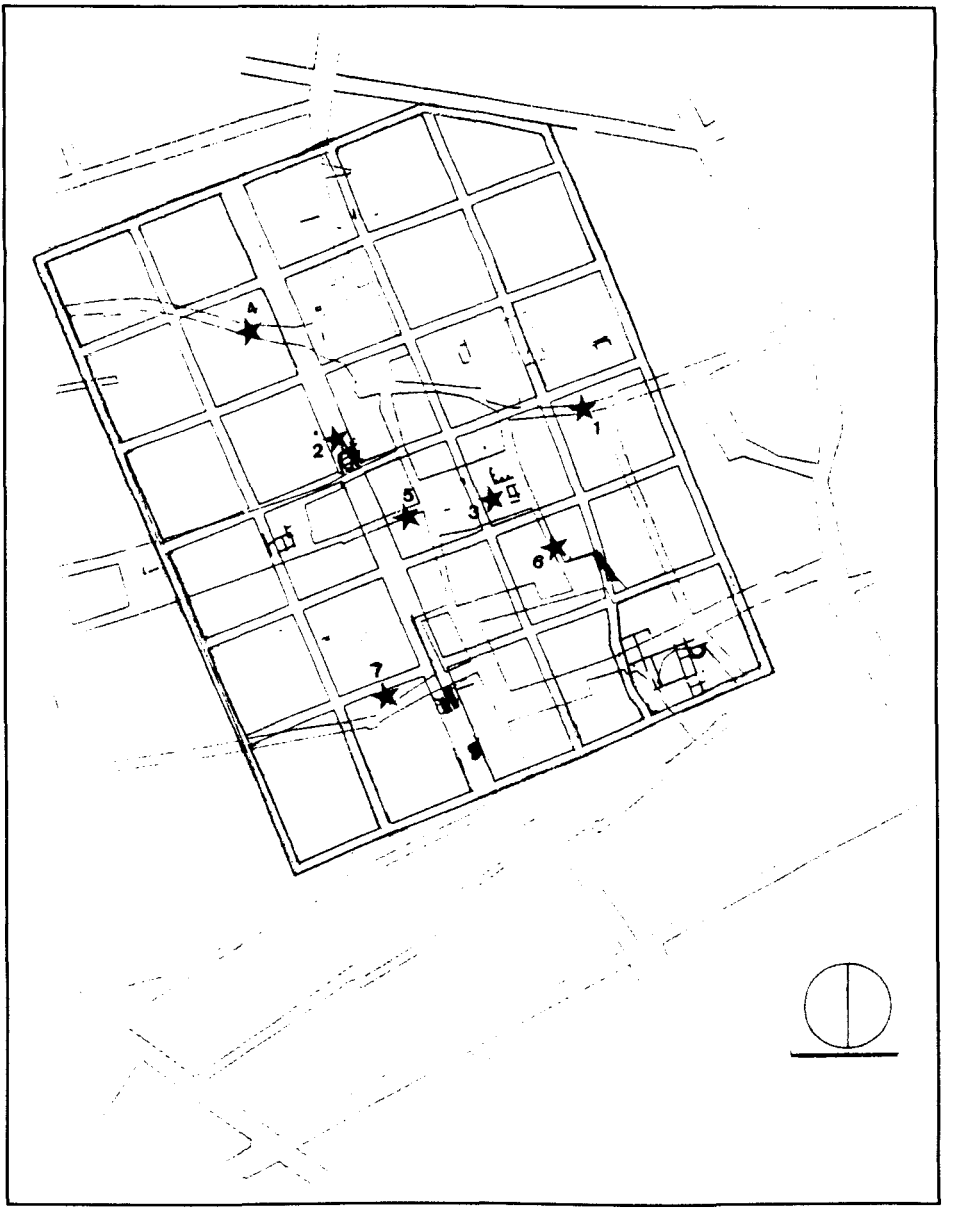
RIBAS, M. *Els orígens de Mataró*. Mataró 1964.

RIBERA, A. «Desarrollo urbanístico de *Valentia* durante el período republicano (s. II-I a.C.)», a *Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica. La ciutat en el món romà*, pp. 359-360; Tarragona 1994.

RODDAZ, J.M. «Guerres Civiles et romanisation dans le vallée de l'Ebre», a *Hommage a Robert Etienne. Revue des Etudes Anciennes* 88, pp. 317-338; París 1988.

SANMARTÍ, J. *La Laietània ibèrica*. Barcelona 1986 (edició microfitxada).

VILLARONGA, L. *Numismática antigua de Hispania*. Barcelona 1979.

Planta urbanística d'*Iluro*, segons Cerdà *et alii* 1994 (modificat), amb situació dels lloc on s'han localitzat estrats i restes constructives considerades anteriors a mitjans del segle I a. de J.C.
1: Baixada de Sant Simó, núm. 13. 2: El Carreró, núms. 43-45 (Can Ximenes). 3: Plaça Gran. 4: Carrer Nou, núm. 54. 5: Carrer d'en Palau, núms. 32-34. 6: Carrer de Don Magí de Villaronga, núm. 16. 7: Carrer de Pujol, núms. 43-45.